

ई) वन व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयन गर्ने

- राष्ट्रिय तथा सामुदायिक वन कार्ययोजनामा डहेलो व्यवस्थापनका लागि राखिएका प्रावधानहरु कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

ख) नियन्त्रणात्मक उपायहरू (Remedial measures)

डहेलो लागी सकेपछि नियन्त्रणका लागि गरिने सबै कृयाकलापहरु यसमा पर्दछन् ।

अ) वन डहेलो अनुगमन र पहिचान गर्ने (Monitoring and detection)

- ठाउँ ठाउँमा अवलोकन टावर (Watching tower) निर्माण गर्ने ।
- नियमित हवाई तथा स्थलगत गस्ती गर्ने ।
- दूर संवेदनशिल र सेटलाईट प्रविधि प्रयोग गरी डहेलो पहिचान गर्ने ।
- डहेलो लाग्ने समयमा ठाउँठाउँमा डहेलो चौकीदार (Fire watchers) को व्यवस्था गर्ने

आ) वन डहेलोको सूचना दिने (Fire Communication)

- फोन, घण्टी, सिद्धी, दमाहा, कटुवालको प्रयोगबाट वा अन्य उपाय (आधुनिक प्रविधि ईन्टरनेट, फेसबुक, ईमेल, एस.एम.एस. आदि) द्वारा सम्बन्धित ठाउँ र निकायमा डहेलोको जानकारी तुरुन्त दिने ।

ई) डहेलो रोकथाम टिम परिचालन (Deployment of Fire fighting team)

- प्रहरी, सेना, वन कर्मचारी, शिक्षक, विद्यार्थी, वन उपभोक्ता समूह प्रतिनिधि, गैरसरकारी संस्था, फेकोफन, नागरिक समाज लगायतका निकायहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी एक डहेलो नियन्त्रण टोली गठन गर्ने र परिचालन गर्ने ।

- वन डहेलो नियन्त्रण टिम (Fire fighting team) परिचालन गर्ने ।

इ) डहेलो निभाउने (Fire Suppression)

- सेना, प्रहरी, वन कर्मचारी, शिक्षक, विद्यार्थी, वन उपभोक्ता समूह प्रतिनिधि, गैरसरकारी संस्था, फेकोफन, नागरिक समाज लगायतका निकायहरुको प्रतिनिधित्व हुने गरी एक डहेलो नियन्त्रण टोली गठन गर्ने र डहेलो नियन्त्रण तालिमको व्यवस्था गर्ने ।

- डहेलो नियन्त्रण औजार (जस्तै: दाँते, खुकुरी, हँसिया, सावेल, कोदालो, बेल्ला, बन्चरो, बाल्टिन, आरा आदि) को व्यवस्था गर्ने गराउने ।

- डहेलो निभाउन जानु पूर्व औषधी, खाना, पानी, उपयुक्त कपडा, पन्जा, हेलमेट तथा उज्यालोको राम्रो व्यवस्था मिलाउने ।

- हरियो स्याउला, भिजेको बोराले पिटेर, पानी, माटो, बालुवा प्रयोग गरेर निभाउने ।

- बढी संवेदनशील क्षेत्रलाई अग्निरेखा बनाएर छुट्याउने ।

- उल्टो दिशाबाट प्रतिरोधी अग्नी लगाएर (Counter Firing) (विस्तृत विवरण प्रकरण १० मा दिइएको छ)

- डहेलो विरुद्ध लड्न समन्वयात्मक कार्य गर्ने तथा संस्थागत क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।

- डहेलो अनुगमन प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने ।

उ) पुनरुत्पादन

- डहेलो क्षेत्रमा पुनरुत्पादन योजना बनाएर तुरुन्त कार्यान्वयन गर्ने ।

ऊ) राहत

- डहेलोको चपेटामा परेकालाई राहत तथा उपचारको व्यवस्था गर्ने ।

- वन ऐन २०४९ मा डहेलो लगाउने वा आगलागी हुने कार्य गर्नेलाई बिगो (नोक्सान भएको रूख विरुवाको मुल्य) असुल गरी रु.०.०००१- सम्म जरिवाना वा रु.१ वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था छ ।
- भिरोलोमा डहेलो नियन्त्रण गर्दा ढुङ्गाहरु लड्ने खतराबाट सतर्क हुनुपर्छ ।
- मानवीय क्षेती हुन नदिन विशेष ध्यान दिनु पर्छ ।

५. नियन्त्रित डहेलो

क) परिचय

- सुख्खा तथा गर्मी मौसम पहिले निश्चित वनक्षेत्रमा उपयुक्त मौसमी अवस्थामा वन व्यवस्थापनका पूर्व निर्धारित उद्देश्य प्राप्तिका लागि योजनाबद्ध तथा विवेकपूर्ण तरिकाले आगो लगाउन सकिन्छ । यसलाई वन व्यवस्थापनको एक तरिका तथा पारिस्थिकिय प्रणालीको एक भागकै रूपमा समेत लिने गरेको पाइन्छ ।

- राम्रो अध्ययन, विस्तृत योजना, डहेलो निभाउने सामग्री तथा जनशक्ति उपलब्ध भएपछि मात्र यो कार्य गरिन्छ ।

- नियन्त्रित डहेलो लगाइने खण्डको वरिपरि नदी, ताल, सडक आदि भएमा यो कार्य बढी सुरक्षित र सफल हुन्छ ।

- घाँस उत्पादन/खर्क व्यवस्थापनको सहज र प्रभावकारी उपायको रूपमा रहेको यस प्रकारको डहेलो प्रायः जाडो महिनामा लगाइन्छ ।

ख) प्रमुख उद्देश्य

- वनका ज्वलनशील पदार्थ घटाएर सुख्खा/गर्मी मौसमको अनियन्त्रित र विध्वंसकारी डहेलोको खतरा कम गर्ने ।

ग) तरिका

- वनलाई विभिन्न खण्डमा विभाजन गरी प्रत्येक खण्डको छुट्टाछुट्टै योजना तयार गर्ने ।

- डहेलो लगाउने खण्डमा डहेलो बाहिर जान नदिन सुरक्षित घेरा बनाई सो मा रहेका घाँसपात लगायतका ज्वलनशील पदार्थ हटाउने ।

- डहेलो लगाउने क्षेत्र वरपरका बासिन्दा, स्थानीय प्रशासन र सुरक्षा निकायलाई कार्यक्रम बारे जानकारी गराउने ।

- डहेलो निभाउने सामग्री सहितको टोली गठन गरी टोली नेता छान्ने र सञ्चारको राम्रो प्रबन्ध मिलाउने ।

- योजना अनुसार कार्य भएपछि उपयुक्त मौसम र समयमा एकै दिनमा सकिने गरी सुरक्षा घेरा वरपर डहेलो नियन्त्रण सामग्री सहितका टोलीका सदस्यहरु राख्ने र डहेलो लगाइ दिने ।

घेरा पूर्ण नियन्त्रणमा हुनुपर्दछ र कार्य पूरा नभएसम्म टोली त्यही रहि रहनुपर्छ ।

घ) फाइदा

- ठूलो डहेलो नलाग्ने र लागे पनि सजिलै निभाउन सकिने ।

- भाडी/घाँसपात हठी बीउ तथा विरुवा रोपण गर्न सहज हुने ।

- कडा आवरण भएका कतिपय बीउहरु उम्रन सहज हुने ।

- रोग र किरा नियन्त्रणमा सघाउ पुग्ने ।

- रूख विरुवा कटान मुछान गर्दा निस्केंका फोहोर हट्ने ।

- साल, खोटेसल्ला तथा टिक जस्ता प्रजातिको प्राकृतिक पुनरुत्पादनमा सहज हुने ।

- प्रमुख प्रजातिसंग अन्य प्रजातिको प्रतिस्पर्धा कम हुने ।

- गोडमेल, भाडी सफाई खर्च कम लाग्ने ।

- घाँसे मैदान पारिस्थिकिय प्रणाली, घाँस खाने जनावर तथा तिनमा आश्रित जनावरका लागि केही फाइदा हुने ।

ङ) बेफाइदा

- कुनै पनि वनस्पति पूर्ण रूपले डहेलो प्रतिरोधी (Fire proof) नहुने भएकाले केही न केही त नोक्सान अवश्य हुन्छ ।

- प्राङ्गारिक पदार्थ जलेर माटोको मलिलोपना घट्छ ।

- कार्बन भण्डारण स्रोतको नाश तथा कार्बनडाइअक्साइड उत्सर्जनले जलवायु परिवर्तनमा असर पार्छ ।

- माटोको सतह खुला भई भूक्षयमा वृद्धि हुन्छ ।

च) पूर्व सावधानी

- पूर्ण नियन्त्रणको सुनिश्चितता नभै डहेलो लगाउनु हुँदैन ।

- हावा, आर्द्रता, तापक्रम, ठाउँको अवस्था, वरिपरिको भू-उपयोग सम्बन्धमा टोलीका प्रत्येक सदस्यलाई राम्रो जानकारी हुनुपर्छ ।

- वन्यजन्तु वासस्थान, डहेलो संवेदनशील वनस्पति प्रजाति तथा स्थापित नभई सकेको वृक्षारोपण क्षेत्रमा डहेलो नलगाई त्यहाँको ज्वलनशील पदार्थ बाहिर लगी जलाउनु पर्छ ।

- यो कार्य गर्न कठिन हुन्छ । उपयुक्त समय छोटो हुन्छ । छिटो भए डहदैन र ढिलो भए नियन्त्रण गर्न गाह्रो हुन्छ । त्यसैले विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्छ ।

१०. विपरित दिशाबाट डहेलो लगाउने (Counter Firing)

क) परिचय

- डहेलो ठूलो भई सम्बन्धित स्थानमा नै गएर निभाउन नसकिने अवस्थामा अग्नी नियन्त्रण रेखा र डहेलो क्षेत्र बीचको भाग डहाएर घेरा बाहिरको वचाउन सुरक्षित स्थानमा गई विपरित दिशाबाट आगो लगाउन सकिन्छ ।

- यसमा ठूलो डहेलो आई नपुग्दै नियन्त्रित तवरले घेरामा रहेका ज्वलनशील पदार्थ जलाइन्छ ।

- डहेलो निभाउन आगोको नै प्रयोग गरिने यो कार्य कठिन र जोखिमपूर्ण भएतापनि राम्ररी गर्न सकेमा छिटो र प्रभावकारी हुन्छ ।

ख) प्रमुख उद्देश्य

- केही भाग डहाएर नियन्त्रण गरी थप फैलिन नदिने ।

ग) तरिका

- डहेलो नियन्त्रण टोली गठन गरी आवश्यक औजार/सञ्चार सहित डहेलो क्षेत्रमा जाने ।

- यथासम्भव प्राकृतिक वाटो, डाँडाको धार वा खोल्सीमा घाँसपात लगायतका ज्वलनशील पदार्थ हटाएर अग्निनियन्त्रण रेखा बनाउने ।

- अग्नि नियन्त्रण रेखा बनाए पछि डहेलो तिरै आगो लगाइ दिने । अर्को दिशामा आगो जान नसक्ने गरी सफा राख्ने ।

- हातमा हरियो स्याउला, आगो पिट्ने पेटी जस्ता वस्तु लिएर आगोलाई अर्को तर्फ जान रोक्नु पर्छ । कथंकदाचित डहेलोलै अग्नि नियन्त्रण रेखा काटेमा पुनः सुरक्षित स्थानमा गई अर्को रेखा बनाउनु पर्छ ।

- डहेलो सकिएपछि रहल पहल आगो पूर्णतः निभाउनुपर्छ ।

अग्नि नियन्त्रण रेखा कति चौडाई र डहेलोबाट कति टाढा बनाउने भन्ने सम्बन्धमा स्थानको भौगोलिक अवस्थामा, डहेलोको वेग, जनशक्तिको उपलब्धता, अग्नी रेखाको लम्बाईमा भर पर्दछ ।

घ) पूर्व सावधानी

- अन्य कुनै उपायले डहेलो निभाउन नसके मात्र यो तरिका अवलम्बन गर्ने ।

- डहेलो निभाउने सामग्री, सञ्चार माध्यम र टोलीको राम्रो व्यवस्था गर्ने ।

- मानवीय क्षति हुन नदिन सतर्क अवस्थामा रहने ।

११. उपसंहार

- नियन्त्रित डहेलोलै वन जंगललाई केही फाइदा गरे तापनि अनियन्त्रित डहेलो मानवीय, आर्थिक, सामाजिक, पारिस्थिकीय दृष्टिकोणबाट सरासर हानीकारक छ । यसले अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन रूपमा ठूलो एवं अपुरणीय क्षति पुऱ्याउँछ । अर्को शब्दमा भन्नु पर्दा आगो सेवक र नाशक दुवै हो । डहेलो पूरै रोक्न सम्भव र औचित्यपूर्ण नहुन सक्ने भएतापनि तपाईं हामी सबैको सक्रिय सहभागिताबाट त्यसबाट हुने क्षति कम गर्न तथा व्यवस्थित गर्न भने पक्का सकिन्छ ।

वन डहेलो: एक चिनारी

फोटो साभार: गुगल डट कम

प्रदेश सरकार
उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वन निर्देशनालय

डिभिजन वन कार्यालय, नवलपुर
नवलपरासी (वर्दघाट सुस्ता पूर्व)

आ.व. २०७५/०७६

Email:dfonawalpur@gmail.com / ०७८-५४०९३५